

др Стеван Чакић, *ВЕЛИКА СЕОБА СРБА И ПАТРИЈАРХ АРСЕНИЈЕ III ЧАРНОЈЕВИЋ*, Културно-просветна заједница Војводине и агенција "Прометеј", Нови Сад, 1990, стр. 431.

Појаву сеоба и њихово постојање историја прати још од старог века. Прављене су многе анализе оваквих појава и тражени одговори на кључна питања која се тичу узрока сеоба, праваца кретања и последица сеоба. То нарочито важи за кретања народа чији се историјски развој мењао после сеоба као и њихов однос са другим народима у новој средини.

За Јужне Словене се може слободно рећи да њихово сељење почиње на прелазу из Старог века у Средњи век и траје до Новог века. Српски народ је од доласка на Балкан имао више таквих померања и размештања на великом простору од Подунавља до Јадрана и Егеја. Ипак највише помена о кретањима има за период од XIV до XVIII века, време продора Турака и успостављања њихове власти. Бројним историјским расправама осветљени су скоро сви ови догађаји. Посебно место је дато збивањима с краја XVII и почетка XVIII века познатим као Велика сеоба Срба под Арсенијем III Чарнојевићем. Разлог за то су свакако каснија бројна полемичка мишљења о сеоби, посебно да ли је она била нужна и донела корист српском народу који је населио нове области или била грешка нехуманих српских вођа, међу којима се на прво место ставља Пећки патријарх а тиме и Српска црква.

Др Степа Чакић је, након дужег истраживања у Југославији и иностранству (Русији, Аустрији и Мађарској) дао систематичан приказ збивања везаних за сеобу 1690. и догађаје који су уследили, с посебним освртом на улогу патријарха Арсенија III и других црквених великодостојника. Иако је књига снабдевена потребном научном апаратуром она је истовремено приступачна широј читалачкој публици, коју пре свега интересује живот и рад људи у Српској цркви. У књизи се преплићу историјски догађаји и личност Арсенија III. Стога књига почиње излагањем о времену рођења Арсенија III, његовом монашком животу и деловању до доласка на чело Пећке патријаршије. У вези с тим су изнети различити ставови ранијих историчара и писаца књиге о разним питањима из биографије Арсенија III. Без обзира на овај неубичајени начин излагања пажња читаоца се одржава и књига не губи на вредности.

После оваквог увода изложене су општа политичка и војна ситуација у Европи у времену између 1683. и 1690. Највише података се односи на аустро-турски рат и његов ток од осаде Беча до продора ка Београду а затим даље ка Косову и Скопљу. Пису изостављени подаци о кретањима Црногораца и утицају Млечана на хришћане под Турцима после Морејског рата. Посебна пажња је посвећена појави Ђорђа Бранковића и његовој улози у покретању Срба у Ердељу, Банату и Влашкој. Подацима о сусрету Арсенија III и генерала Пиколоминија (1689) и деловању Срба на Косову писац доводи читаоца до збивања која ће бити непосредни узрокник Велике сеобе Срба.

Имајући у виду да су се, због продора Турака, Срби селили још од XIV века, писац даје податке о ранијим кретањима и местима насељавања. Сам ток Велике сеобе се детаљно излаже. Чакић износи различите податке о броју пресељених Срба и почетку сеобе и о томе даје своје мишљење. При том у први план ставља писмо Арсенија III аустријском цару Леополду I, од 17. новембра 1689, и Београдски сабор из 1690. По његовом мишљењу оба догађаја су настала као последица чувеног прогласа Леополда хришћанима у Турској за борбу на страни Аустрије (познатог као *Lituae invitatoriae*, 1689). Зато је судбина Срба зависила од исхода аустро-турског рата.

Прелазак Срба у нову средину пратили су одговарајући захтеви за признавање одређених права па тако настаје прва привилегија (1690) која ближе одређује положај досељеника. Према писцу после тога настаје за наш народ сасвим нов период у његовој историји - почетак живота у новој

средици, праћен истовремено губитком наде у повратак на стара огњишта. Због тога је било неопходно да почне организовање политичког, верског и привредног живота, што је повлачило успостављање односа са староседеоцима и суседима.

Боравку досељених Срба у новим областима посвећено је читаво једно поглавље а средишње место заузима рад патријарха Арсенија III и осталих црквених великодостојника, посебно дипломатски потези владике Исаија Ђаковића и других владика. Врло прегледно се говори о насељеним подручјима, поченима живота и борбе за очување стечених права. Када буду потврђене старе привилегије и допуњене новим повластицама (1691) изгледала да је већина српских захтева прихваћена у дворској канцеларији. На жалост, патријарх Арсеније је убрзо доживео прве неприлике када је почело ометање рада српске цркве од стране Угара и католичке цркве, посебно језуита. То се најбоље видело у деловању кардинала Колоџића и све отворенијем сукобу између Српске православне и Римокатоличке цркве. Основни циљ је било унијаћење, па је у том циљу Беч покушао да приволи неке епископе из Славоније на унију, што је изазвало реакцију патријарха Арсенија III и захтев Црквеног сабора да се одузму епархије тим епископима. Царски двор је у то време водио дволичну политику. С једне стране подржавао је Угаре и језуите ограничавајући права Арсенију III и заштиту Срба, одузимао им дате поседе и потискујући их из неких жупанија. С друге стране, за време највећих сукоба с Турцима 1697-1699. (од битке код Сенте до Карловачког мира), Аустрија се све више ослањала на српске војнике признајући њиховим капетанима разне повластице, дарујући их поседима и укључујући их све више у своју војску.

Период од почетка XVIII века до смрти Арсенија III представљен је као последњи покушај да се очувају стечена права у новим крајевима са све жешћим сукобима са Угарима и неодлучним држањем бечког двора и цара Карла I према Србима. Због тога су они морали да у том времену уложе највеће напоре да стекну одређену државноправну и црквену аутономију а патријарх Арсеније III да стекне положај и световног и духовног вође нашег народа. У бурним догађајима Срби ће нарочито бити угрожени у време Ракочијевог устанка, када ће се наћи између царске војске и побуњених Угара. Покушај да остану по страни неће им побољшати положај; чак ће у неким крајевима доживети страховита страдања. Зато ће бити и предлога за повратак у старе крајеве, под Турке. Тада ће бити учињен покушај за спасавање грофа Ђорђа Брањковића из тамнице у Хебу. Према мишљењу писца, последња писма Арсенија III бечком двору су пуна горчине и туге због превара којима су Срби изложени, страдања већих него под Турцима и непоштовања привилегија. Мала је утеха била потврда српских права 1706. која долази уочи смрти патријарха Арсенија III. После смрти патријарха, према писцу, настао је период нових притисака на Србе у циљу њиховог потчињавања на просторима Јужне Угарске и Баната, што ће довести до нових сеоба, овога пута према Русији, посебно за време царнице Марије Терезије.

Пошто се у збивањима између 1690. и 1706. кључна улога приписује патријарху Арсенију III, следи закључак у коме је дата оцена научних теза о делу патријарха Арсенија. Изнети су ставови научника који су рад патријарха Арсенија III оценили као погрешан и штетан за Србе. Као највећи грех му се приписује што је оставио родно огњиште у Пећи и одвео народ у туђу средину у којој је потпао под унијат Аустрије. Сам Арсеније је изгубио право да остане на челу Српске цркве у Турској (избор Грка Калиника за новог Пећког патријарха) и да се уведе јурисдикција Цариградске патријаршије. Супротстављајући оваквим схватањима своју тезу, Стеван Чакић износи њој у прилог мишљења научника који делатност Арсенија III оцењују по-

зитивно и изражавају се похвално о свему што је патријарх радио. С пуно пијетета Чакић говори о целокупном деловању патријарха, о напорима које је чинио за Србе. По његовом мишљењу сеоба је значила спас за Србе и њихову цркву од турског уништења а истовремено је омогућила обнављање живота Срба у областима северно од Саве и Дунава.

Књига је опремљена научним апаратом, бројним напоменама, изворима и литературом. Ту су и одабране илустрације што књигу чини значајним стручним делом. По томе она представља више од једне спомен књиге посвећене догађајима од пре 300 година. Уз све похвале овој књизи могу јој се ставити и неке замерке.

Давање интегралних текстова или већих цитата на оригиналном језику (латинском, немачком) омогућава коришћење само мањем броју читалаца који тај језик познају. Уместо тога било би боље да су дати у преводу на наш језик, што не искључује текстове на оригиналном језику. Осим тога, у неким поглављима је дато сувише мало простора збивањима из доба сеоба а далеко више полемичким ставовима научника и супротстављеним мишљењима. Тиме књига делимично губи од своје динамичности у излагању а читаоци се донекле спутавају да повежу све приказане догађаје. То је делимично последица чињенице да је писац као свештено лице осећао потребу да стане у одбрану дела Арсенија III и улоге цркве а као научник да изнесе и негативне судове. Ако се такав поступак може разумети, остаје питање сразмере између чињеница и мишљења или коментара, што је читаоцима важније и којим је читаоцима књига намењена. Полазећи од тога, свако ће о њој давати свој суд. За публицитет књиге то није мало.

др Мирослав Милојевић